ACTA UNIVERSITATIS WRATISLAVIENSIS No 3578
Slavica Wratislaviensia CLIX • Wrocław 2014

АНАТОЛІЙ ЗАГНІТКО
Донецький національний університет
Донецьк

Структурно-позиційна і функційно-семантична типологія реченнєвої зв'язки: зіставний аспект

1. Кваліфікаційні основи сучасного слов'янського речення

Сучасні підходи до розгляду речення в рамах категорії істинності (стверджувальні/заперечні), категорії комунікативної настанови (розповідні/питальні/спонукальні/бажальні), категорії інформативності (тема-рематичне актуальне членування), категорії емотивності, сумісної та поєднаної з внутрішньокатегорійним виявом афективності (окличність/неокличність) та відповідних аспектах — формально-граматичному (власне-синтактичному), семантико-синтаксичному (статусні ролі учасників), семантичному (власне-семантичному (структура ситуації)), комунікативному (логіко-комунікативному (актуальне членування)), емоційно-експресивному (суб'єктивні інтенції мовця), дискурсивно-комунікативному (ситуативні параметри мотивації), прагматичному (ситуативне «занурення») уможливлюють встановлення внутрішньо- і зовнішньореченнєвої умотивованості кожного з компонентів речення. Кваліфікаційні параметри етапів аналізу речення від структурно-синтаксичного (власне-синтаксичного, формально-синтаксичного) до семантичного — логіко-комунікативного, емоційно-експресивного, прагматичного, дискурсивно-комунікативного, когнітивно-модельного — окреслюють основні переходи від формальної структури до поступового вияву усіх можливих наповнень та інтерпретацій речення, пластів глибинної семантики кожного компонента речення.

Slavica Wratislaviensia CLIX, 2014
© for this edition by CNS

Визначальною рисою речення як повідомлення виступає предикативність як граматична реалізація предикації. У предикативному відношенні існування предмета та зв'язок ознаки і предмета встановлюване самим актом думки (актом предикації). Предикативне відношення — це приписування ознаки певним актом думки і мовлення суб'єкту. Останнє виражається відношенням між підметом і присудком. В абстрактно-системному вимірі речення для постання актуалізованою одиницею мовлення (висловленням) повинно визначати описуваний факт щодо часу повідомлення та позиції мовця (Гак 2004: 543), що забезпечуване категоріями часу і модальності як основними категоріями предикативності (спільно з категорією особи). Наявні логічний (поєднання двох елементів думки: суб'єкт і предикат), денотативний (семантичний: співвіднесеність з конкретною ситуацією), формально-синтаксичний (відношення підмета і присудка) підходи до тлумачення предикативності уможливлюють встановлення симетрії/асиметрії цих трьох планів та визначення структурного, семантичного, функційного статусу зв'язки в реалізації предикативності.

2. Предикативність і предикативні відношення у внутрішньореченнєвій структурі: статус зв'язки

Мовець завжди подає інформацію як ствердження/заперечення наявності об'єктів та їхніх ознак і відношень, що й умотивовує співвідношення речення з позамовною дійсністю (денотативний). Осмислення передбачає розчленування дійсності, вичленовування в ній об'єктів і те чи те їхнє сполучення. Останнє умотивовує наявність у речення як оболонки думки щонайменше двох елементів: суб'єкта (предмета думки) і предиката (властивість, відношення, дія) (явище предикації — логічний). Предмети думки (субстанції) інваріантно реалізуються в іменникових формах, їхні ознаки — у дієслівних і прикметникових формах. Дієслівна форма виражає ознаку, що встановлюється конкретним актом мовлення, атрибутивна — попередніми (Гак 2004: 470–471). За А. Арно і К. Лансло (1991: 35), за допомогою дієслова відбувається ствердження (assertion) — співвідношення ознаки із суб'єктом. Інваріантним виявом предикативного відношення у слов'янських мовах є двоскладна структура, що складається з підмета і дієслівного присудка: *Хлопець працює*; поль. *Chłopiec pracuje*; чесь. *Chlapec pracuje*; болг. *Момък работи*; серб. *Дечак ради*; словен. *Deček teče*. Інші реченнєві структури виступають похідними: *Хлопець у праці*; поль. *Chłopiec jest w pracy*; чесь. *Chlapec je v práci*; болг. *Момче е на работата си*; серб. *Момак у послу*; словен. *Deček pri delu*. Особливістю формування похідних структур цього типу постає перетворення автосемантичного дієслова-присудка у зв'язку. Похідне двоскладне

© for this edition by CNS

іменне речення завжди трикомпонентне у предикативному мінімумі (підмет, зв'язка та призв'язковий іменний компонент).

Ядерно-інваріантне речення — двоскладне розповідне, стверджувальне, нейтральне, монопропозиційне, достовірно реальне, диремне, актуально неконвертоване, стильово нейтральне — виступає основою вияву структурних схем речень, напрямів їхніх видозмін, встановлення парадигмальних інтенцій та ін. Питання кваліфікації внутрішньореченнєвої зв'язки та її типологійних реалізацій у слов'янських мовах слід розглядати комплексно, тому що воно безпосередньо пов'язане зі встановленням класифікаційно-статусної ролі зв'язки як носія закономірностей реченнєвої модифікації. За М. Гайдеґґером

> слово, що виконує роль дієслівної зв'язки, водночас є іменем для всього сущого. До того ж, буття не може співвідноситися в повному обсязі змістового наповнення зі звуковим і графічним її образом (Гайдеґґер 2007: 188).

У цьому сенсі зв'язка постає іменем як засіб співвіднесення певної сутності в її характеризаційних та інших вимірах з певним образом, виступаючи разом з призв'язковим компонентом засобом вираження екзистенційності. Зв'язка може бути тільки допоміжним компонентом у структурно розчленованій синтаксичній позиції. Розчленованість синтаксичної позиції умотивована тим, що обидва її елементи легко можуть допускати між собою одне, два і більше слів, пор.: *Дівчина* ***була*** *талановитою сільською, з великим потенціалом творчого бачення новизни проблем викладання гуманітарних проблем* ***вчителькою*** (А. Яніта).

Статус зв'язки постає особливим у формально-граматичному (складник присудка), семантико-синтаксичному (компонент синтаксеми), комунікативному (складник реми), інтонаційно-тональному (висхідне/спадне інтонування змінює її роль) вимірах. Так, наприклад, цитований Г.-В. Лейбніцом латинський вислів *Nihil est sine ratione* має німецький варіант, *Nichts ist ohne Grund* [‘Ніщо (не минає) без підстави (причини)’], у якому наголошуване приписування ознаки як сутності реально не виявлюваної. Тонально не виділювана граматична зв'язка *ist* (*є*, рос. *есть*, словаць. *je*, болг. *има*, поль. *jest*, серб. *ја сам* (я є), *ти си* (ти є), *он*, *она*, *оно је* (він, вона, воно є); *ми смо* (ми є), *ви сте* (ви є), *они су* (вони є), білор. *ёсць*) у мовленні сприймається як суто допоміжний елемент. Таке вимовляння не умотивовує і не спонукає до відповіді про основу сущого, оскільки акцентовано визначення сущого як визначального і як суттєво домінувального, а не буття, або ж буття мислиться із сущого. Якщо ж спробувати дещо змістити інтонаційно-тональне акцентування на елемент *ist*, тобто відійти від раціонального наголошування, тоді *ist* починає виявляти себе як граматична абревіатура (пор. *Діти є радість*), граматичний адеквант прадавнього і невизначеного за своїми функціями SEIN (*бути*, рос. *быть*, словаць. *byť*, болг. *съм*, чесь. *být*, поль. *być*, серб. *бити*, білор. *быць*); і не тільки як писемний знак “буття”, а як саме буття у повноцінному вимірі.

© for this edition by CNS

Адже не до сущого (*Nichts*), а до буття належить ОСНОВА (*Grund*): *Nichts ist ohne Grund.* Зміна тону реально розщеплює висловлення Г.В. Лейбніца (див.: Гайдеґґер 2007: 1988). Аналогійним чином це можна поширити на усі інші подібного зразка приклади, особливо ті, що ідентифікують і класифікують сутності.

3. Кваліфікація зв'язки в сучасних слов'янських граматиках: основні категорійні різновиди

У сучасних лінгвістичних словниках та граматиках усіх слов'янських мов поняття з в ' я з к и постає регулярним в описі й кваліфікації реченнєвої структури, зокрема в розгляді головних членів речення. Поняття зв'язки можна витлумачувати в широкому і вузькому вимірі. Широкий підхід ґрунтується на загальному розумінні *зв'язування* (*зв'язувати*), що в тлумаченні передбачає 'з'єднувати, скріплювати' (СУМ, т. 3: 505). У цьому просторі переконливим є твердження О. Потебні (1958: 127–128) про те, що прийменник своїми визначальними рисами постає аналогійним дієслівним зв'язкам, у силу чого прийменники виступають с у т о з в ' я з к а м и о б ' є к т а (укр. *ходити* ***навколо*** (чого?) *будинку*, *перестрибнути* ***через*** (що?) *паркан*; рос. *ходить* ***около*** (чего?) *дома*, *перепрыгнуть* ***через*** (что?) *забор*; білор. *хадзіць* ***вакол*** (чаго?) *дома*, *пераскочыць* ***праз*** (што?) *плот*; словен. *hoditi* ***okoli*** (kaj?) *hiše*, *skok* ***čez*** (kaj?) *ograju*; серб. *ићи* ***око*** (чега?) *ограде*, *прескочити* ***преко*** (чега?) *тарабе*; болг. *хода* ***наоколо*** (какво?) *къщата*, *прескоча* (какво?) *плета*; чесь. *chodit* ***okolo*** (čeho?) *budovy*, *skočit* ***přes*** (co?) *plot* / *přeskočit* (co?) *plot*). Д. Овсянико-Куликовський у розвиток цієї тези констатує, що прийменники є частками речення, основне призначення яких — зв'язування додатків та обставин з іншими частинами речення. За широким підходом до внутрішньореченнєвих зв'язок належать: 1) прийменники (у простому і складному реченнях); 2) сполучники (у складному реченні); 3) дієслова (у простому реченні). За вузького розуміння поняття з в ' я з к и охоплює компоненти, що виражають логічне відношення між присудком і підметом (В. Виноградов). Домінування такого тлумачення зв'язки цілком умотивоване її статусом у реченнєвій структурі та реалізацією нею основних формальних ознак предикативності речення.

Зв'язка — це результат десемантизації дієслова і набуття ним власне-граматичного статусу (локалізація в часі, модальності (способі), аспекті, особі). Термінологійне окреслення зв'язки у складі присудка у слов'янських граматиках у більшості випадків адекватне — її кваліфікують як допоміжне дієслово (зв'язка від лат. *copula*), пор.: у сербській — *копула* (*спона*), *помоћни глагол* (Станојчић, Поповић 2008: 239–241); у російській — *связка*, *вспомогательный*

© for this edition by CNS

глагол (В. Бєлошапкова, Г. Золотова, М. Всеволодова, П. Лекант); у болгарській — *глаголи, чиито форми изпълняват помощна функция в съставното сказуемо*, *копулата* (складений іменний присудок) (К. Попов, І. Недев, П. Радева); у польській — *łącznik* (*copula*, *spójka*), *czasownik posiłkowy* (К. Пісаркова, Р. Гжегорчикова); у чеській — *spona* (*kopula*), *sponové sloveso* (Ф. Данеш, С. Жажа, Е. Дворак, П. Карлік) та ін., а загальну модель подають як: *копула + іменний призв'язковий предикатив* (К. Пісаркова, І. Недев, Ж. Станойчич, Л. Попович, А. Нагурко та ін.). На суто функційних та викінчених структурних засадах інколи зв'язку виділяють як окрему частину мови (В. Виноградов, В. Горпинич).

У структурі іменного складеного (аналітичного (І. Недев, К. Пісаркова, З. Главса)) присудка зв'язка з її диференційними властивостями складника екзистенційного компонента речення охоплює такі реалізації: 1) некатегорійну (власне-буттєву): *бути*, *являти собою*, *становити*, чесь. *být*/*bývat*, серб. *јесам*/*бити* з її фазовими і модальними модифікаціями на зразок *Хлопець хоче бути учителем*; болг. *Момче иска да бъде учител*; чесь. *Chlapec chce být učitelem*; поль. *Chłopiec chce być nauczycielem*; білор. *Хлопец хоча быць настаўнікам*; словен. *Deček hoče biti učitelj* (до 70 модифікацій у кожній зі слов'янських мов); 2) напівкатегорійну (орієнтовно 20–25 лексем, а з фазовими й модальними модифікаціями — до 170 різновидів) на кшталт *ставати*/*стати* → *розпочинати* або *мусити ставати* (виникнення або перетворення), *здаватися*/*здатися* (вияву) → *розпочинати* або *мусити здаватися*, поль. *stać*/*być* → *rozpoczynać*, *zaczynać*/*musieć*; словаць. *stat' sa* / *je* → *spustiť* або *prinútiť stat*; словен. *postati*/*biti* → *začetek* / *prisili biti*; чесь. *být*/*bývat* → *začit*/*chtít být*. Їхній склад поступово поповнюється за рахунок дієслів на зразок: а) *відчувати*/*відчути* (*себе*), *користуватися*, *виглядати* в регулярному сполученні з абстрактними іменниками: *відчувати*/*відчути себе втомленим*; б) *виглядати стомленим*, *користуватися славою*; 3) категорійну (автосемантичну): а) *іти*, *повернутися* (рух) — серб. *ићи*, *вратити се*; словен. *pojdi*, *vrnitev*; болг. *отида*, *връщам се*; б) *працювати*, *служити* (діяльність) — серб. *радити*, *служити*; словен. *delo*, *služijo*; болг. *работя*, *служа*; в) *мовити*, *питати*, *сказати* (мовлення) — серб. *говорити*, *питати*, *рећи*; словен. *pravijo*, *vprašati*; болг. *говоря*, *питам*, *река*; чесь. *mluvit*, *pták se* / *dotazovat se* / *tázat se* / *zkoušet* (*studenta*) / *informovat se* / *žádat* / *požadovat*, *říci* / *povědět*. Загальна модель такого аналітичного (розчленованого) присудка у всіх слов'янських мовах по суті ідентична, виявлювана в основній формі як Cop_fN у відповідних структурних схемах речення; інколи перший компонент характеризують як V_f (Р. Гжегорчикова), наголошуючи тим самим його перехідно-проміжний статус між авто- і синсемантичними дієсловами. Останнє цілком умотивоване з огляду на напівкатегорійні та категорійні дієслова-зв'язки.

© for this edition by CNS

Перший різновид зв'язок (некатегорійний) утворює ядро, друга група (напівкатегорійні) складає напівпериферію, тому що їхній статус як зв'язки загалом не підлягає сумніву, водночас вони можуть у тих чи тих синтагмах поставати автосемантичними: *користуватися комп'ютером* тощо. Третя ж група витворює периферію. Їхній статус зв'язки умотивований цілою низкою синтагмальних чинників, з-поміж яких особливу роль відіграє призв'язковий компонент, пор., наприклад, у дієслів на позначення руху він, зазвичай, охоплює найменування фаху (*інженер*, *хімік*, *зв'язківець*, *менеджер*, *провайдер* та ін.), звань, ступенів (*капітан*, *майор*, *доцент*, *професор* і под.), назви соціального стану/статусу (*бізнесмен*, *олігарх* тощо). Особливу групу складають дієслова на зразок *керувати*, *командувати*, *вести*, *ходити*, *сидіти* (серб. *руководити*, *командовати*, *управљати*, *ходити*, *седети*; поль. *kierować*, *dowodzić*, *prowadzić*, *chodzić*, *siedzieć*; чесь. *vest*/*řidit*, *velet*, *ošetřovat* (за хворими), *sedět*), що детермінують наявність придієслівного компонента. Останній, перебуваючи на межі між другорядним членом речення (додатком ↔ обставиною) і присудком (Юрченко 2005), синтагмально наповнює власне-дієслівний компонент і разом з ним формує напівфразеологізований зворот: *Учений керує* ***аспірантами***; *Син командує* ***ротою***; *Донька ходить* ***на лижах***. Підтвердженням цього постає те, що в окремих мовах такі похідні передаються одним словом: *ходити на лижах — лижувати*; серб. *скијати се*; словен. *stučanje*; поль. **nartach* (гіпотетично).

4. Дієслівний присудок та іменний присудок: типологійна спорідненість

Розглядаючи співвідношення двоскладного інваріантного речення і двоскладного іменного речення як похідного, інколи кваліфікують присудок першого та зв'язку другого як рівновеликі у функційно граматичному статусі і принципово різні у вираженні речового значення (дієслівному присудкові властива речова функція, а для зв'язки (некатегорійної) вона не притаманна) і реалізації категорійної семантики (дієслівний присудок повноцінно виражає її, а зв'язка категорійної функції позбавлена (Юрченко 2005: 18)). Тому зв'язка може бути тільки допоміжним компонентом у структурно розчленованій синтаксичній позиції присудка. Спеціалізація дієслова на виконанні допоміжної функції у структурі присудка уможливлює встановлення кількох рівнів втрати дієслівною лексемою автосемантичності і діагностування придієслівного іменникового компонента. Відповідний рівень втрати автосемантичності відбиває закономірність регулярного входження дієслівної лексеми до структури присудка як носія:

1) граматичних + семантичних ознак →
2) граматичних + семантично спустошених →
3) суто граматичних,

© for this edition by CNS

де останній вияв засвідчує найвищий рівень абстрагування і спеціалізованості лексеми на вираженні суто граматичної функції.

Для першого рівня властиве регулярне поєднання дієслів з обмеженою кількістю іменникових компонентів, що разом утворюють семантичну цілісність, а в усіх інших сполучувальних інтенціях такі лексеми постають самостійними присудками — категорійні зв'язки. До таких належать: а) дієслова мовлення і мислення: *повідомляти*, *поміркувати — повідомляти першим*, *поміркувати першим*; б) дієслова на кшталт *працювати*, *служити*, що в поєднанні з найменуваннями фаху, діяльності, соціального статусу — *працювати комбайнером*, *служити лейтенантом* і под. утворюють цілісні словосполучення. На цьому рівні дієслова повністю зберігають категорійну семантику, а статус зв'язки для них є вибірковим. З-поміж таких лексем особливо поширена вибірково усталена сполучуваність, що зумовлює формування класу описових предикатів: *вести розмови*, *робити обшук*, *приймати рішення*, *впасти у відчай*, *взяти в полон*, *прийти на поміч* і под. Другий рівень охоплює такі вияви десемантизації і втрати категорійності дієслівними лексемами, за яких регулярною для них постає функція зв'язки, автосемантичність у них є мало значущою, що відбивається на їхньому використання. До таких лексем належать: а) дієслова найменування (*називатися*, *йменуватися*, *відрекомендуватися* тощо); б) дієслова характеризації і кваліфікації (*характеризуватися*, *кваліфікуватися* та ін.), що особливо поширені в російській мові (*характеризоваться*, *служить*, *слыть*, *доводиться*, *притворяться*, *притвориться*, *являться*, *прикидываться*, *прикинуться* — близько 20 лексем (*Сигнал* ***служит*** *поводом преобразования вещества*; *Сын* ***оставался*** *больным длительное время* (А. Яніта)); в) дієслова на позначення перетворення/процесу: *ставати*, *поставати*, *виступати* (пор.: рос. *представлять* (*собой*, *из себя*), *становиться*, *подниматься* (*Сосенки* ***становились*** *все выше с каждым годом* (К. Паустовський); *Никита* ***прикинулся*** *сонным* (І. Купрін)). На третьому рівні відбувається абсолютна і викінчена десемантизація дієслівної лексеми — втрата категорійної семантики. Основним виявом цього рівня постає дієслово *бути* (пор. болг. *съм* та його синоніми *бъда*, *бивам*, *представлявам*, *съставлявам*, *явявам се*[1]). Підтвердженням її абсолютного граматичного статусу виступає регулярна нульова реалізація у формі теперішнього часу. Останнє властиве для більшості слов'янських мов. В окремих південнослов'янських мовах регулярність формального вираження дієслова *бути* в теперішньому часі в реченнєвій структурі виступає обов'язковою. Попри це, інколи «зв'язка [копула — А.З.] в багатьох випадках опускається, що зумовлює смислову неповноту речення…, напр.: Няма здрав човек на света. Гледаш, *тялото желязно, а душата — гнила*» (Елин Пелин). «[…]

[1] Дієслова представлявам, съставлявам, явявам се мають розмовно-побутовий відтінок, хоча останнім часом активно проникають в інші стилі болгарської мови.

© for this edition by CNS

Незалежно від того, чи має власне лексичне значення, зв'язка не позбавлена граматичного значення» (Недев 1992: 93). Вона виражає особу, число, час і спосіб присудка, пор.: болг. *Улиците* ***бяха пусти*** (Д. Талев) (3-я особа, множина, минулий доконаний час, дійсний спосіб); білор. *Снег непрыкметна неяк пасівеў і* ***стаў****, як хлебны мякіш,* ***наздравацы*** (У. Ляпёшкін); серб. *Иван* ***је вредан*** / *Иван* ***је био вредан ученик*** / *Иван* ***је онај вредни ученик*** тощо.

Якщо ємність зв'язки розглядати як сукупність усіх можливих допоміжних елементів у структурі аналітичного присудка, то в її обсяги слід включити також і відповідні компоненти складеного дієслівного присудка, де зв'язка поєднується з інфінітивом суб'єктної семантики. До зв'язок дієслівного складеного присудка належать дієслівні лексеми: а) фазової, б) модально-вольової, в) авторизаційної семантики. У своєму загалі вони можуть виражатися: 1) дієсловами (*почати*, *стати*, *продовжувати*, *перестати*, *могти*, *хотіти*; білор. *пачаць*, *стаць*, *працягваць*, *перастаць*, *магчы*, *хацець*); 2) прикметниками (*спроможний*, *гідний*, *готовий*; білор. *стане*, *годны*, *гатовы*) і под. Такі лексеми складають один із параметрів реченнєвої зв'язки — модифікаційної. Інваріантна двокомпонентна структурна схема речення модифікується у трикомпонентну: *Діти співають*; словаць. *Deti spevajú*; словен. *Otroci pojejo* (N_1V_{f3pl}) → *Діти* ***починають*** *співати*; словаць. *Deti* ***začínajú*** *spievat'*; словен. *Otroci* ***začnejo*** *peti* ($N_1Cop_fV_{f3pl}$). У наявності цих різновидів зв'язок слов'янські мови виявляють типологійну спільність, різниця чітко окреслювана в особливостях сполучуваності дієслівних форм та регулярності другого компонента, пор.: серб. *Деца певају*; *Деца почињу да певају*. Так, наприклад, у болгарській мові дві дієслівні форми поєднуються між собою за допомогою сполучника-частки *да*: *В двора останаха сами Ния и Божана*. *Те* ***трябваше да си вървят*** *сега, но и двете чакаха* (Д. Талев).

5. Класифікаційні і кваліфікаційні різновиди слов'янської зв'язки: дефініція та основи

Тлумачення зв'язки як одного з основних виявів службовості сьогодні постає усталеним у слов'янській лінгвістичній традиції і такий підхід цілком логічно кваліфікувати як класичний. Діагностичними рисами складеного (аналітичного) присудка є: 1) поєднання двох форм (дієслівних у складеному дієслівному, допоміжного дієслова + придієслівного іменного компонента — у складеному іменному); 2) одна форма виражає основне значення, інша — носій граматичних характеристик; 3) виконавцем дії / носієм стану є той самий суб'єкт; 4) жодна з двох форм неспроможна самостійно заповнювати синтаксичну позицію; 5) функційна можливість допускати розрив цілісної синтаксичної позиції; 6) екзистенційність (буттєвість) як визначаль-

© for this edition by CNS

на риса усього присудка. Складений дієслівний присудок у своїй структурній та функційній виявлюваності у слов'янських мовах має ознаки спільності: а) реалізація першим компонентом фазової, модально-оцінної та іншої семантики; б) смислова ядерність другого компонента тощо, а для складеного іменного — реалізація зв'язкою граматичних значень предикативності, зосередження смислового центра у призв'язковому компоненті. Водночас наявні і відмінності. Так, у болгарській мові складений дієслівний присудок може утворюватися від двох форм наказового способу (в українській, російській, білоруській — це паралелізм), де перша з них реалізує допоміжну функцію — позначена нею дія «розчиняється в дії, позначеній другою дієслівною формою… Такі дві дієслівні форми не мають потенційної можливості мати різну граматичну особу» (Недев 1992: 91): *Мари Тинко, ти луда ли си?* ***Излез посрещни*** *гостите* (А. Константинов).

У сучасних слов'янських мовах понад двісті дієслів можуть поєднуватися з інфінітивом у різних моделях складеного дієслівного присудка. У своїй основі аналіз такого присудка має опертя логічний підхід до розуміння речення, за яким зв'язка — це серединний компонент між суб'єктом і предикатом. У моделі *aRb* під *R* мають на оці саме зв'язку, наявну в структурі будь-якого речення (Арно, Лансло 1991). О. Потебня (1958) обґрунтував концепцію абсолютивної дієслівності будь-якого слов'янського речення.

Зв'язку в структурі слов'янського речення слід витлумачувати як вияв службовості. Службовість — надзвичайно ємне поняття, що охоплює усталене розуміння службовості з охопленням відповідних категорійно-класових слів (прийменників, сполучників, часток) та внутрішньореченнєвих елементів у межах тих чи тих синтаксичних позицій (Загнітко 2011: 157). Одним з домінувальних таких елементів є зв'язка. Концептуально службовість диференційована на структурну (некатегорійну), семантичну (напівкатегорійну) і функційну (категорійну). Перша охоплює будь-яке входження того чи того елемента як структурно умонтованого в синтаксичну позицію: ***Один*** *хлопець стояв біля школи*; словен. ***Eden*** *deček je bil v šoli*; словаць. ***Jeden*** *chlapec stál v blizkosti školy*; серб. ***Један*** *дечак је био у школи* / *је стајао у близини школе*; болг. ***Еден*** *момчето стеше в близост до училище*. У цьому разі наявна абсолютна семантична пустота елемента *один* (*eden*, *jeden*, *један*, *еден*), адже флексійно іменник *хлопець* (*deček*, *chlapec*, *дечак*, *момчето*) кваліфікує цей вияв як ***один*** і лише один, але в реченні ***Два*** *хлопці стояли біля школи*, словен. ***Dva*** *dečaka so bil v šoli*, словаць. ***Dvaja*** *chlapcí stáli v blizkosti školy*, серб. ***Два*** *дечака су били у школи* / *у близини школе*, болг. ***Двете*** *момчета са били в училище* елемент ***два*** (*dva*, *dvaja*, *два*, *двете*) є семантично нівельованим, оскільки його семантику почасти передає іменникова флексія, але функційно актуалізованим як кваліфікатор відповідної ситуативної мотивованості кількості. Аналогійно і зв'язка за своїм внутрішньореченнєвим навантаженням може бути структурною (некатегорійною), семантичною (напівкатегорійною),

© for this edition by CNS

функційною (категорійною), а за особливостями внутрішньопозиційного розчленування/нерозчленування вона виступає в абсолютній більшості реалізацій розчленованою. Загалом сама синтаксична позиція члена речення зі зв'язкою уже є розчленованою, водночас два елементи синтаксичної позиції можуть допускати інтервальний розрив, тобто легко допускають між собою одне, два і більше слів, пор.: *Дощ* ***починав*** *ще від згасання останньої зірки на небесному просторі* ***падати*** (А. Яна) — між *починав* і *падати* наявні вісім елементів.

Отже, зв'язку можна класифікувати в лінеарному (позиційне закріплення в реченні та закономірності переміщення), формально-граматичному (компонент присудка), структурно композиційному (регулярна/нерегулярна сполучуваність двох і більше зв'язок у структурі присудка: *повинен могти виконати*), семантико-синтаксичному (синтаксемно моделювальний потенціал), інформативному (ступінь інформативного навантаження), комунікативному (формування функційної перспективи речення), синтагмально інтенційному (граматично зумовлені, семантично зумовлені, лексично зв'язані і ситуативно визначувані), дериваційному (вияв напрямів і закономірностей зміни структурних схем речення) вимірах. Контрастивний підхід уможливлює встановлення не тільки спільних категорійних, напівкатегорійних і некатегорійних різновидів зв'язок у різних слов'янських мовах, опис моделей відповідних типів речення, але й визначення концептуальних відмінностей між різними слов'янськими мовами в семантичних, структурних та функційних виявах зв'язки.

Література

Арно А., Лансло К., 1991, *Всеобщая рациональная грамматика* (*Грамматика Пор-Рояля*), Ленинград.

Вихованець І.Р., 1992, *Нариси з функціонального синтаксису*, Київ.

Гайдеґґер М., 2007, *Дорогою до мови*, Львів.

Гак В.Г., 2004, *Теоретическая грамматика французского языка*, Москва.

Загнітко А., 2011, *Теоретична граматика української мови. Морфологія, синтаксис*, Донецьк.

Лейбниц Г.-В., 1982, *Сочинения в 4–х томах*, т. 1, Москва.

Недев И., 1992, *Синтаксис на съвременния българския книжовен език*, София.

Потебня А.А., 1958, *Из записок по русской грамматике*, т. 1–2, Москва.

СУМ 1972: *Словник української мови в 11–ти томах*, т. 3, Київ.

Станојчић Ж., Поповић Љ., 2008, *Граматика српског језика*, Београд.

Юрченко В.С., 2005, *Простое предложение в современном русском языке: двусоставное именное, односоставное глагольное, односоставное именное*, Москва.

Đukanović M., Marković Ž., 2005, *Osnovi gramatike slovenačkog jezika*, Beograd.

Encyklopedia 1993: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Warszawa.

© for this edition by CNS

Encyklopedia 1994: *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, red. S. Urbańczyk, Warszawa.
Mluvnice češtiny 1987: *Mluvnice češtiny*, 3. *Skladba*, red. J. Petr, Praha.
NAGÓRKO A., 1996, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa.

Structural-positional and functional-semantic typology of link-word in a sentence: Comparative aspect

Summary

The status of link-word in a Slavic sentence has been defined, the regularities of desemantization of verbal lexemes in a course of acquisition of status-functional measures (changes) of link-word have been diagnosed, and ways of classifying and qualifying link-word in formal-grammatical and functional-semantic dimensions have been disclosed. The status of link-word in semantic-syntactical, informative and communicative sentence structures with establishing non-categorical, semi-categorical and categorical species of link-word and link-side component has been characterized. Common and differential features in structural and functional-semantic types of link-word in sentence structure in Slavic languages have been found out.

© for this edition by CNS